

САМОРЕАЛІЗАЦІЯ У ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ

Стаття присвячена проблемі готовності підлітків до творчої самореалізації. Акцент зроблено на необхідності формування творчої самореалізації у підлітковому віці. Аналізуються теоретичні аспекти проблеми, зокрема способи стимулювання готовності підлітка до творчої самореалізації. Визначаються умови, необхідні для формування готовності молодій людині до творчої самореалізації, свідомого вибору варіанта свого майбутнього з опорою на себе.

Ключові слова: підліток, ставлення до життя, потреби, активна діяльність, самореалізація.

Статья посвящена проблеме готовности подростков к творческой самореализации. Акцент сделан на необходимости формирования творческой самореализации в подростковом возрасте. Анализируются теоретические аспекты проблемы, в частности способы стимулирования готовности подростка к творческой самореализации. Определяются условия, необходимые для формирования готовности молодых людей к творческой самореализации, сознательного выбора варианта своего будущего с опорой на себя.

Ключевые слова: подросток, отношение к жизни, потребности, активная деятельность, самореализация.

The article deals with the readiness of adolescents to creative self. The article focuses on the need to develop creative self in adolescence. Analyzes the theoretical aspects of the problem, including ways to stimulate adolescent readiness for creative self. Identify the conditions necessary for the formation of readiness for creative self-realization version conscious choice of their future building upon itself.

Key words: adolescents, attitude to life, needs, activism, self-realization.

Постановка проблеми. Засновник теорії самоактуалізації К. Гольдштейн у своїх працях зауважував, що кожна особистість, перш за все, характеризується наявністю вроджених потенційних можливостей та прагненням їх реалізувати. Крім того, він зазначав, що організм керується тенденцією до актуалізації своїх індивідуальних здібностей, своєї природи [1, с. 169]. Здатність до самореалізації, на думку автора, визначається його потребами: «Якщо людина голодна, вона актуалізується за допомогою їжі, якщо ж вона жадає влади, вона актуалізується, отримавши її. Задоволення будь-

якої потреби виходить на перший план лише в тому випадку, якщо це є передумовою для самореалізації всього організму» [1, с. 195-196].

К. Гольдштейном самореалізація представлена як основний мотив людського життя і процес задоволення потреб, який для індивідуума має як позитивні, так і негативні наслідки та передбачає лише біологічну складову. Поняття Я-концепції для науковця – це теж ж саме, що єдиний живий організм.

Представлену вище проблему розглядали й послідовники К. Гольдштейна – К. Роджерс, який запропонував власну теорію, центровану на людині [9], та А. Маслоу, який під теорією самоактуалізації вбачав модель самореалізації. До речі, він також стверджував про необхідність розглядати його позицію як процес розвитку та зростання, кінцевим результатом якого є «людина, яка, максимально розкрившись, використовує свій людський потенціал» [7]. **Ошибка! Источник ссылки не найден.**

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблемі самореалізації значна увага надається у наукових дослідженнях К. Гольдштейна і К. Роджерса, які характеризують її як безперервний процес. Означений аспект представлено також у працях А. Адлера, Л. Коростильової, А. Маслоу, Д. Фельдштейна, В. Франкла, Е. Фромма.

Значну увагу науковці приділяли і питанням готовності підлітків до творчої самореалізації. Так, специфіку цього віку, особливості індивідуального і соціального становлення особистості молодшої людини представлено у напрацюваннях К. Абульханової-Славської, Л. Божович, Г. Вайзер, Л. Виготського, І. Зязюна, В. Моляко, В. Рибалки, Д. Фельдштейна та ін.

Мета статті – з'ясувати особливості формування готовності до творчої самореалізації у підлітковому віці.

Виклад основного матеріалу дослідження. І. Бех зазначав, що самоактуалізація як вид діяльності особистості передуює самореалізації. Самоактуалізація – це процес набуття особистістю внутрішніх сил (якостей, смисло-ціннісних орієнтацій, здібностей), які спонукають її до усвідомленої діяльності та поведінки. Самоактуалізуючись, особистість дає відповіді на питання: Для чого Я?, У чому сенс Мене?, Що необхідно Мені робити, щоб втілити цей сенс?

Отже, самоактуалізація стосується внутрішнього плану існування особистості. Вона забезпечує виокремлення її потенційних можливостей, які реально втілюватимуться у діяльності та поведінці особистості. У ході самоактуалізації особистість формує уявлення про свою місію як людини у відповідних смисло-ціннісних утвореннях, формує програму здійснення цієї місії, яка на наступному етапі, самореалізації, виступатиме інтегральною спонукою її матеріальної і практично-духовної діяльності. При цьому центральним мотивом самореалізації як діяльності є прагнення особистості продовжити себе в інших людях через створення матеріальних і художніх цінностей, а також через морально-духовне представлення себе в життєдіяльності інших людей [4, с. 5-6].

Зв'язок самоактуалізації та самореалізації є предметом дослідницько-практичної діяльності Г. Селевка, який зокрема розмежував поняття

«самоактуалізація» і «самореалізація». Самоактуалізація, на його думку, – це здатність проявити себе у певній діяльності, тоді як самореалізація – це досягнення певних цілей. Крім того, під самоактуалізацією він розумів готовність до самореалізації, а під самореалізацією – процес і результат використання людиною не лише своїх здібностей, а й свого життєвого призначення [10, с. 5-6].

Таким чином, можемо зробити висновок, що усвідомлення особистістю своїх здібностей у будь-якій діяльності формує потребу реалізувати свій особистісний потенціал, відчути себе творцем і господарем власного життя. Як приклад, потреба активної діяльності зростаючої особистості через постійний вибір і реалізацію своїх можливостей. Таким чином, психолого-педагогічний механізм самоактуалізації потреб – пізнання, випробування і реалізація своїх особистісних можливостей – це основний мотиваційний фактор безперервного самовдосконалення творчої активності людини.

На думку Н. Крупської, самоактуалізація є проявом глибинної тенденції до актуалізації. Підтвердження цьому – універсальність прояву цієї тенденції у Всесвіті, на всіх рівнях, а не тільки у живих системах... Можливо, ми торкаємося основ нашої здатності перетворювати себе, створювати нові, більш духовні напрямки в еволюції людини [6, с. 87-88].

К. Роджерс, у свою чергу, розглядав тенденцію самоактуалізації як прагнення організму на реалізацію його потенційних можливостей, спрямованих на підтримку і поліпшення життя [9]. Зважаючи на це, самоактуалізація бере свій початок від фізіологічних процесів тіла, а отже, як і у К. Гольдштейна, є біологічною.

К. Роджерс також зауважував, що людям, як і рослинам, властиві тенденції до зростання і розвитку. Для цього лише потрібно створити відповідні умови. Згодом він схилився до думки, що в людини ця тенденція приймає ще одну форму – прагнення до реалізації свого «Я», адже їй притаманне поняття самості [9, с. 57], а самість або Я-концепція – це ніщо інше, як організований, стійкий, понятійний гештальт, що складається зі сприйняття властивостей «Я» або «мене», сприйняття взаємовідносин «Я» або «мене» з іншими людьми та різними сторонами життя в сукупності із цінностями, пов'язаними із цим сприйняттям» [9, с. 88].

Умовою творчої самореалізації особистості К. Юнг вважав «набуття самості». На його думку, самість є величиною, що належить до свідомого «Я» як ціле до частини і завжди позначає цілісність людини. Самість, за твердженням дослідника, є результатом єдності різних компонентів особистості. Людина, постійно набуваючи нових умінь, досягає відповідних цілей і реалізує себе у повній мірі» [14, с. 61].

Отже, можемо констатувати, що самість – це певна соціальна роль, особисте джерело активності, зусиль, волі, уваги. Ціль людини при цьому – особистісна еволюція, самовдосконалення, розвиток. Прагнучи до ідеалів, людина власними зусиллями трансформує світ, удосконалюється. Китайський філософ Лао Цзи вважав, що окрім реальної існує також «ідеальна самість», яка у випадку їх неспівпадіння є перепорою на шляху особистісного зростання [16].

Як засвідчили результати нашого дослідження, тенденція до актуалізації людини бере свій початок у фізіологічних процесах організму. Це не стільки психологічна тенденція, як певний біологічний факт. З одного боку, вона націлена на зниження напруги, збереження життєвих процесів та пошук комфорту і спокою, а з іншого – на підвищення напруженості, оскільки поведінка індивідуума мотивована його потребою розвиватися і вдосконалюватися. Це прагнення отримувати унікальний досвід відповідно до самосприйняття людини. Відтак, враховуючи вищезазначене, можемо констатувати, що унікальність кожної людини обумовлена також впливом на неї оточуючих людей, потребою у схваленні іншими.

Вивчаючи природу людини, К. Роджерс дійшов висновку, що її сутність орієнтована на рух уперед, досягнення певних цілей, є конструктивною й реалістичною. Дослідник вважав, що люди іноді мають злі й руйнівні почуття, однак коли ніщо не заважає їм проявляти свою справжню внутрішню природу, вони стають розумними створіннями, які щиро хочуть жити в гармонії із собою та іншими [9].

На думку А. Адлера, кожна людина здатна самостійно планувати свої дії, керувати ними, усвідомлювати їх значення з метою власної самореалізації [1]. Учений розглядав самореалізацію як фундаментальний мотив людського життя, прагнення до найвищого із можливого – до реалізації власних здібностей, спілкування з іншими людьми. Адлер стверджував, що таке прагнення є вродженим і притаманне кожній людині. Цю думку підтримував і Е. Фромм, який зазначав, що «людина є центром і ціллю свого життя... розвиток власної особистості, реалізація внутрішнього потенціалу є її найвищою метою» [13]. Розвиваючи цю ідею, дослідник підкреслював, що реалізація своїх здібностей є продуктивною лише за умови єднання зі світом [13]. Крім того, як А. Адлер, так і Е. Фромм вказували на соціально-детермінований характер означеного феномена.

Твердження про соціальну детермінанту самореалізації прослідковується і в дослідженнях Д. Фельдштейна [11]. Зокрема, він зазначав, що самоактуалізація не є відокремленою від глобального процесу самореалізації особистості – процесу соціального дорослішання, а головною метою розвитку особистості є реалізація самої себе, власних можливостей і здібностей. Однак ефективність цих процесів неможлива без участі інших людей, в ізоляції та протиставленні себе суспільству. У зв'язку з цим Д. Фельдштейн визначає самореалізацію як «актуалізацію себе в інших, як внутрішню потребу і розуміння своєї самості, індивідуально за межами самого себе, коли «Я» зовсім не розчиняється в системі взаємозв'язків людей, а навпаки, проявляє в ній силу своєї дії та вираженості» [11, с. 131].

У контексті останнього, на думку Б. Ананьева, «людина значною мірою стає такою, якою її робить життя за певних обставин. Однак вона не є пасивним продуктом суспільного середовища або жертвою гри генетичних сил. Зміна обставин сучасного життя завдяки власній поведінці і праці, забезпечення власного середовища розвитку за допомогою суспільних зв'язків – все це прояви соціальної активності у житті людини» [3, с. 119].

Отже, аналізуючи зазначене вище, можемо констатувати, що процес самореалізації – це активна діяльність особистості, спрямована на реалізацію своїх потенційних можливостей на благо інших. Вивчаючи цей феномен, О. Асмолов підкреслював, що «самореалізація особистості – це самоздійснення і творення нових форм поведінки особистості» [2, с. 32-56].

Більшість авторів наукових праць, на які ми спиралися вище, дотримуються думки, що людина – це динамічна система, яка розвивається, прагне до самореалізації і прояву своїх потенційних можливостей та здібностей у процесі діяльності. В означеному контексті самореалізація є системоутворювальним фактором життєдіяльності людини та основою її соціального інтересу й активності.

У сучасній психолого-педагогічній науці проблемі самореалізації особистості значну увагу приділив І. Бех, який вважає, що «самореалізація як особистісне утворення є центральною характеристикою людини, вищим рівнем її розвитку, на якому практично самоздійснюється її «Я» (система цінностей). Тому цей феномен інтерпретують як фундаментальну цінність. Такий статус самореалізація набуває за умови, коли з потенційної можливості стає визначальним фактором життєдіяльності особистості» [4, с. 3].

Тему самореалізації як однієї із базових потреб особистості досліджував також А. Маслоу, який акцентував увагу на тому, що кожній людині властиве прагнення до задоволення потреб, які забезпечують її фізичне і психологічне виживання, актуалізацію потенційних можливостей самореалізації. Потреби – це необхідність підтримки стабільності оптимальних параметрів життєдіяльності організму – комфортного стану. А. Маслоу розробив ієрархію потреб людини. У список фундаментальних потреб він включає: фізіологічні потреби – їжа, вода, затишок, відпочинок, секс; потребу в безпеці – збереження життя і здоров'я, впевненість у майбутньому тощо; соціальні потреби – підтримку, доброзичливе ставлення людей; потребу у визнанні – відчуття власної значущості, соціального престижу, повага оточуючих, високий соціальний статус; потребу самовираження – прагнення до розкриття своїх здібностей, самовдосконалення, вияв творчості та особистісного зростання. Відповідно до концепції А. Маслоу потреби вищого ступеня є мотивуючим фактором, якщо задоволені хоча б частково (перші чотири рівні ієрархії) [7]. Варто зазначити, що чим вищий рівень потреб, тим вищими є психологічні якості людини. Таким чином, А. Маслоу розглядає самореалізацію як процес реалізації поступово накопичуваних досягнень, які сприяють психологічному зростанню людини.

Одним із найважливіших показників самореалізації Е. Фромм вважав позитивну свободу, яка передбачає спонтанну активність, коли людина діє відповідно до своєї внутрішньої природи, керуючись ключовими компонентами – любов'ю і працею [13].

В. Франкл також досліджував самореалізацію як результат пошуку і здійснення сенсу певної життєвої задачі, що не є вродженою, а набувається протягом життя (творчість, любов, страждання). Кожна життєва задача, за реалізацію якої людина несе відповідальність, завжди специфічна, оскільки, по-

перше, залежить від своєрідності й неповторності кожної людини, по-друге, будь-яке завдання може змінюватися залежно від обставин, що склалися.

Таким чином, як свідчать результати нашого дослідження, сьогодні в психолого-педагогічних науках самореалізація трактується як процес реалізації цінностей і неповторних можливостей, ініційований особистістю.

Д. Робертс як представник гуманістичного напрямку в американській психології стверджував, що реалізація внутрішніх можливостей особистості призводить до змін, а будь-яка зміна є досить важким процесом. Останній, у свою чергу, має поєднуватися з особистісною готовністю до змін та достатніми внутрішніми ресурсами [9]. Відтак можемо констатувати, що ідея про здорову базову віру узгоджується з підходом А. Маслоу щодо розуміння людських потреб, суть яких полягає в тому, щоб бути собою, тобто тим, ким ти є насправді [7]. Проте, на думку Д. Робертса, для того, щоб мати мужність змінити себе, самоповаги недостатньо. Адже лише розвинене відчуття власної гідності дає змогу жити в гармонії з собою та бути самореалізованою особистістю [9].

В. Франкл, автор концепції логотерапії, згідно з якою рушійною силою людської поведінки є прагнення знайти та реалізувати існуючий у зовнішньому світі сенс життя, також розглядав самореалізацію як частину цього сенсу. «Якщо перетворити самоактуалізацію в самоціль, то вона вступить у протиріччя із самотрансцендентністю людського існування. Адже самоактуалізація є лише результатом, здійсненням сенсу. При цьому людина реалізує себе тільки тією мірою, якою їй вдається реалізувати сенс, що вона знаходить у зовнішньому світі. Якщо замість здійснення сенсу особистість хоче актуалізувати себе, сенс самоактуалізації відразу ж втрачається» [12, с. 58-59]. Слід зазначити, що як і А. Маслоу, В. Франкл, характеризуючи особистість, що самоактуалізується, виділяє необхідність розгляду її позиції як процесу розвитку та зростання, результатом якого є людина, що використовує свій людський потенціал, тобто самореалізується, максимально.

Звертаючись до дослідження Д. Фельдштейна [11, с. 137-138], можемо охарактеризувати процес самореалізації, що набуває актуальності в осіб віком 14-15 років. На думку автора, саме в цьому віці в підлітків розвивається готовність до функціонування в дорослому світі, що, у свою чергу, породжує прагнення застосувати свої можливості, проявити себе в цьому світі та загострює потребу в самовизначенні й самореалізації.

Варто відмітити, що Л. Божович виокремлювала спрямованість на майбутнє та розвиток тих внутрішніх процесів, які сприяють формуванню стійких і самостійних поглядів, оцінок, систем ставлення підлітків до оточуючих і самих себе. На думку автора, це забезпечує активне включення підлітків у творчу самореалізацію [5].

Висновки. Узагальнюючи, можемо зробити висновок, що для осіб підліткового віку характерний інтерес до себе, свого внутрішнього світу. Тому здатність до самореалізації виникає на основі здатності особистості до самооцінки власної активності й постійної корекції своєї взаємодії з оточенням.

Самореалізація підлітка – це найбільш повне виявлення й реалізація своїх потенційних здібностей, можливостей, талантів у різних видах діяльності; прагнення підлітків до особистісного зростання. На наш погляд, основними детермінантами самореалізації в підлітковому віці, мажуть бути соціальне середовище та смисложиттєві орієнтації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Адлер А. Практика и теория индивидуальной психологии / А. Адлер ; [пер. с нем.]. – Изд. 2-е. – СПб. : Питер, 2003. – 248 с.
2. Асмолов А. Г. Психология личности : учебник / А. Г. Асмолов. – М. : Изд-во МГУ, 1990. – 367 с.
3. Ананьев Б. Г. Избранные психологические труды : в 2-х т. / Б. Г. Ананьев. – М. : Педагогика, 1980. – Т. 1. – 232 с.
4. Бех І. Д. Виховання особистості : у 2-х кн. Кн. 2. Особистісно орієнтований підхід: науково-практичні засади / І. Д. Бех. – К. : Либідь, 2003. – 344 с.
5. Божович Л. И. Личность и ее формирование в детском возрасте / Л. И. Божович. – М. : Просвещение, 1968.
6. Крупская Н. К. Педагогические сочинения : в 6-ти т. / Н. К. Крупская ; под ред. А. М. Арсеньева, Н. К. Гончарова, П. В. Руднева. – М. : Педагогика, 1980. – Т. 5. – С. 398-404.
7. Маслоу А. Новые рубежи человеческой природы / А. Маслоу ; под общ. ред. Г. А. Балла. – М. : Смысл, 1999. – 423 с.
8. Моляко В. А. Психология детской одарённости / В. А. Моляко, Е. И. Кульчицкая, Н. И. Литвинова. – К. : Знание, 1995.
9. Роджерс Н. Творчество как усиление себя / Н. Роджерс // Вопросы психологии. – 1990. – №1. – С. 164-168.
10. Селевко Г. К. Реализуй себя / Г. К. Селевко, А. Г. Селевко, О. Г. Левина. – М. : Народное образование, 2001. – 176 с.
11. Фельдштейн Д. И. Психологические основы общественно-полезной деятельности подростков / Д. И. Фельдштейн. – М. : Педагогика, 1982. – 224 с.
12. Франкл В. Человек в поисках смысла / В. Франкл ; под общ. ред. Л. Я. Гозмана, Д. А. Леонтьева. – М. : Прогресс, 1990. – 363 с.
13. Фромм Э. Бегство от свободы / Э. Фромм ; пер. с англ. Г. Ф. Швейника. – М. : Прогресс, 1990. – 269 с.
14. Юнг К. Г. Психология бессознательного / Г. К. Юнг. – М. : Канон, 1994. – 397 с.
15. Юнг К. Г. Конфликты детской души / Г. К. Юнг. – М., 1995.
16. Ян Хин-шун. Дао Дэ Цзин / Ян Хин-шун // Древнекитайская философия. – М. : Мысль, 1972.

Дата надходження до редакції: 17. 04. 2014 р.